

nandi, ejus demum multiplex ratio; non enim physicum solum est, sed etiam morale: istudque non naturale modo, verum et supernaturale, cum homo ex gratuito beneficio ad statum supernaturalem elevatus sit, ut fides docet. Inde facile omnes argumentationes labefactantur; fere enim aut ex parte ad totum concludunt, aut media a fine separant, inque illis, quae hujus propria est, perfectionem requirunt. Inde omnes hujus universi eventus, qui in aliqua hypothesei justam habere causam possunt, ab omni iniquitate vindicantur, nam firmissimè opinandum est, eos hoc ipso solum, quod contingant, justissimam causam habere. Jam vero impii homines, ac minuti philosophi nihil ad hoc usque tempus attulerant, quod non in certa quapiam hypothesei aequissimum esse queat: uno igitur icu nodus omnis praeciditur. Vide Hockium (*Rel. nat. et rev. princ. t. 1. theo. nat. s. 3. de provid. Dei pag. 141.*), item Butlerum (*Analogy of. relig. nat. ande rev. etc.*). Alterum est, Deum, ut jam saepe monuimus, in procreatione hujus universi eam sibi praecipue pro fine praestituisse perfectionum suarum moralium manifestationem, quae per actus creaturaru liberor, et moralitee honestos comparatur, eamdemque in ejus conservatione, et gubernatione constanter intendere. Hinc omnis pulchritudo materialis corporum min-lanorum, omne bonum temporarium longe inferiore loco constitutum, atque ut medium duntaxat ad nobilissimum illum finem considerandum est. Cum igitur intelligentia nostra eade se non porrigat, ut clare pervideat, quomodo omnes hujus mundi eventus, omnia mala physica, quin et moralia ad actus moraliter honestos concurrant, temerarium est contra divinam providentiam judicium ferre.

SECTIO IV.

DE RELIGIONE.

QUOD SECTIONIS ARGUMENTUM?

LXXXVI. Supremi Numinis agnitio arcite adeo cum gravissima verba ipsum Religionem colendi obligatione copulatur, ut ego eum metaphysicum, qui de dignissimo hoc argumento aut tacet omnino, aut extrema duntaxat cursim delibat, magno partibus suis opere deesse arbitret. Quare ne justa in me quoque reprehensio cadat, operam dabo, ut, quantum praestituta operi brevitatis admittit, ea principia stabiliam, quibus teneriores praesertim animi imbuti nunquam se proacissimis minorum philosophorum diceris a recto tramite abduci sinant. Haec porro in re ita versabor, ut primam de Religionem generatim; nominatim deinde de Religionem naturali, tum de revelata, demum de Christiana, sola ratione naturali in subsidium vocata, acturus sim.

ARGUMENTUM ISTUD AD METAPHYSICAM PERTINET.

Schol. Querentur fortasse nonnulli, me in sacroris theologiae se-

pta irrumperè; ahsit enim vero. Ego sic existimo: nihil a Philosophia alienum esse, quod ratione naturali demonstrari queat. Nemo certe operam, quam philosophi in atheismo, ac deismo rehellendo locant, jure reprehenderit: cum igitur naturalismi, et superstitionis confutatio ipsis criminj detur? Habet suos, non infelior, philosophia limites; habet quoque theologia; verum sunt quaedam disputationum argumenta utriusque communi, in quibus extra limitum confusionem versari possunt, si modo propriis unaqueque principis utatur. Quid quod magna eorum pars, qui philosophicos institutionibus animum imbuunt, illud subinde vitae genus applicitor, in quo theologiae luebrationes evolendi nec otium nec occasio suppetit? Anne igitur hos omni subfello vacuos relinqueamus? Nonne hi illi sunt, qui prae ceteris egere videntur, quod frequentius convicia, quae impii in castissimam Religionem Jaciunt, audire coguntur; quod virulentas Voltairii, Rousseavii, aliorumque Epicureorum ahortus suis ipsi manibus non sine magno salutis discrimine terunt? Denique istos veritatis inimicos nulla re magis, ac specioso philosophi titulo gloriae quis ignorat? Certe nam hanc esse, sanamque philosophandi rationem impudentissime pronunciant, quare turpissimam philosophiae maculam inruant. Jam vero cujus, quaeso, est eandem abstergere? Cujus ablatum philosophiae honorem vindicare? Non alterius sane, quam philosophi, qui solus impiorum dogmatum cum ratione pugnam patefacere potest.

C A P U T I I.

De Religione Generatim.

QUID RELIGIO ET SUPERSTITIO?

LXXXVII. Religio est cultus summi amoris, obsequij, ac servitutis ej, cui debetur, praestitus. Superstitio est vitiosus id genus cultus: vitium vero istud vel ex falsis de natura colenda opinionibus, vel ex absurdis colendi ritibus, vel demum ex ipsa rei cultus natura proficisci potest.

Schol. Verum etiam majores nostri, inquit Tullius (*De nat. D. c. 2. l. 19.*), superstitionem a religione separaverunt. Nam qui totos dies precabantur, et immolabant, ut sui liberi superstitēs essent, superstitiosi sunt appellati, quod nomen postea latius patuit. Qui autem omnia, quae id Deorum cultum pertinerent, diligenter retractarent, et tamquam relegerent, sunt dicti religiosi ex relegendo, ut elegantes ex eligendo; tamquam a diligendo diligentes, ea intelligendo intelligentes: his enim in verbis omnibus inest, vis legendi eadem, quae in religioso. Ita factum est in superstitioso, et religioso, alterum vitii nomen, alterum laudis. Lactantius (*Instit. divin. l. 3. c. 11.*) tamen a relegendo dictam putat religionem, quod vinculo religionis Deo religemur, sive obstringamur.

Storchenaui Metaph. Lib. IV.

QUAE RELIGIONIS PARTES?

LXXXVIII. Religio duabus quasi partibus constat; *theoretica*, ad quam recte de natura colenda opiniones: *practica*, ad quam operationes secundum eas opiniones exercendae pertinent.

Schol. Theoretica basis est, et fundamentum practicae. Praeclare Simplicius in Epictetum: *Religionis erga Deos immortales praecipuum illud actio esse rectas de eis habere opiniones, ut sensas et esse eos, et bene, iustque administrare universa.*

QUID RELIGIO INTERNA, ET EXTERNA?

LXXXIX. Practica religionis pars vel *interna* est, quae tota internis animi actibus absolvitur; vel *externa*, quae ritus externos, signaque sensibilia, quibus internus mentis cultus patefacit, postulat.

RELIGIO DEO DEBETUR — EXTERNA QUOQUE.

XC. *Religio Deo debetur.* Enti infinite bono, ac perfecto summus amor; beneficentissimo omnium rerum gubernatori, nostrique aman- tissimo parenti summum obsequium; creati, conservantique omnia, atque adeo supremo Domino, ac imperanti summa servitus debetur; sed ens istud Deus est; Deo igitur summus amor, summum obsequium, summa servitus debetur; atque his religio constituitur (§. 88.); ergo religio debetur.

Coroll. Obligatio itaque religionis in ipsa natura Dei perfectissima, et essentiali creaturarum ab ipso dependentia fundatur. Cumque haec ratio in solo Deo insit, etiam soli ipsi religio debetur.

Schol. Praeclare Phil. Mornaeus (*De ver. rel. chr. c. 20.*) *Minimus inter homines sese colligat, et illico inferet parenti obsequium, benefico domino fidem, gubernatori invocationem debere. Haec necessario se consequuntur; Deus, subditus, servitium; donator, acceptor, gratiarum actio; creditor, debitor, obligatio.* Nonne natura duce parentibus, amicis, propinquis, principibus, aliisque hominibus vel pietate, vel eruditione, vel potentia conspicuis reverentiam, amorem, pietatem, cultum denique exhibemus, et id communi omnium parenti, summo domino non praestabimus? Quare rationem, ipsamque humanitatem exiisse censendi sumus, qui imprudenter contentundum ipso rationis lumine nos edoceri, ens supremum nullum penitus cultum ab hominibus exposcere. Sed pauciores hi quidem sunt (*Le philosophe pag. 113.*); plures cum Rousseauvio (*Catechis. de l'honnête homm. p. 6. suiv. Emile t. 3. p. 124.*) Religionem Deo debitam ad actus solum internos restringunt, contra quos ajo.

XCI. *Religio quoque externa Deo debetur.* Deus eandem in corpore nostrum, quam in animam potestatem habet, nosque ab illo non minus quoad corpus, quam quoad animam dependentem: igitur sicut necesse est, ut dependentiam animae actibus ipsius internis testificemur, ita quoque dependentiam corporis actibus ipsius externis testatam faciamus, oportet; atque si ita sit, in aperto est Religionem quoque externam Deo deberi: igitur debetur Deo Religio externa.

Schol. Totus nimirum homo, id est, totum illud compositum, quod ex anima, et corpore coalescit, perfectissime Deo subijcitur: igitur subjectio isthaec actibus hominis contestanda est; sed ad actus hominis non interni modo, qui animae sunt; sed etiam externi, qui corporis, pertinent: Deos itaque tam internis, quam externis actibus colendus est. Hinc dici minime potest eum, qui corporis a Deo dependentiam interne in sua mente agnoscit, ac proficitur, jam per hos ipsos actus eandem satis contestari; nam haec contestatio fieri debet per actus illius, quod dependet: certe eam ob causam dependentiam nostrae voluntatis a Deo non satis per solum actum intellectus contestatur, sed necessarius praeterea est ipsius voluntatis actus (*Les mœurs p. 1. c. 3. pag. 56.*): igitur neque dependentiam corporis per solos animae actus satis profitemur. Putidissime itaque mentitus est, qui non modo omnem cultus externi necessitatem sustulit, verum et inscite pronunciauit, eundem interno quam maxime notium esse; antiquos patriarchas intra animum duntaxat Deum coluisse; ritus externos recentius inventos, atque ab eisdem in consuetudinem abeuntibus religionem internam penitus extinctam fuisse (*Encyclopedie art. Cérémont. t. 1. pag. 827.*) Similiter ineptit, qui docet, ritus externos, ac caeremonias partem quidem illius religionis constituere, quae plebi propria sit, non item, quae philosophorum; quasi vero alius sit plebis, alius philosophorum Deus: sed non vacat has ineptias multis refutare, quae rite inspectae per se concidunt. Vide la religion vengée (*Tom. 15. lett. 24. tom. 11. lett. 16.*).

QUID HYPOCRITISMIUS?

Porro ut Religionem internam comitari externa debet; ita haec sine illa adeo consistere non potest, ut in turpissimum simulationis vitium abeat; actiones enim externae de se indifferentes sunt, omnemque, qua gaudere possunt, pietatem ab internis mutantur. Inde oritur *Hypocritismus*, quo nomine illorum error venit, qui neglecta animi, cordisque cultiva toti sunt in exercendis, ac commendandis externis cultus divini actionibus. Quamquam ferre saepius alia multo alibet foedior doctrina hoc vocabulo notatur; sunt nempe, qui putent citra ullum crimen externae simulari posse religionem quamcumque, si modo in animo vera retineatur; qui prudentiam poscere, ut quisvis ritus, ac caeremonias in ea, qua degit, provincia usitatas sectetur, judaeique personam inter judaeos, mahometani inter mahometanos, et cur non etiam idololatras inter idololatras sustineat. *Quid interest, ajunt (Lett. cabalist. t. 7. p. 113.) ut homines decipiantur, cum decipi velint quoad crimen esse potest, cum quis ob violentiam sibi illatum id externe agit, quod in animo detestatur?* At vero si omnis simulatio pessima, certe ea multo est maxime, quae in negotio religionis admittitur. Fieriine potest, ut Deus infinite sapientis, ac verax veritatem, et mendacium aequaliter approbet?

DEUS NEQUIT NOS HAC OBLIGATIONE ABSOLVERE.

XCVII. *Deus homines obligatione religionis absolvere nullo pacto potest.* Obligatio hæc in ipsa Dei natura perfectissima, ac essentiali creaturæ dependentia fundatur (§. 90. cor.); sed horum nihil tolli potest: igitur nec religionis obligatio; ac proinde nequit Deus homines ea obligatione absolvere, neque hinc suo juri cedere. *Coroll.* Nullus itaque hominum, sive ab omni humana societate remotus vivat, sive in republica existat, a suavi religionis onere immunus est.

QUID POLITICISIMUS?

Schol. Turpissime igitur aberravit Nicolaus Machiavellus nefandi politicisimi auctor: docuit ille in libro (*Il Principe*) sub finem sæculi quinti decimi edito religionem politicam, ut ajunt, duntaxat causam retinendam, tantumque ea utendum esse, quantum ad status reipublicæ externi gubernationem necessarium videatur; addit sacris religionis vinculis subditos solum, non vero imperantes stringi. At vero quæ potest esse opinio reipublicæ magis noxia? fingamus enim vero ita esse: poterint arcum istud ita recondi, ut ne in vulgus, in quo sæpe acutiora quoque ingenia latent, emanet? quid vero tum? anne subjecit religione se stringi patientur, quæ principes solutos esse noverint? sublata autem religione num debitam imperantibus obedientiam, ac reverentiam præstabunt? num mutua charitatis officia ad commune bonum summe necessaria exhibebunt? num infirmiores ab occultis, potentiores ab apertis etiam, et publicis sceleribus se abstinebunt? Profecto ad commune societatis humanæ bonum utrumque similiter necessarium est, ut et subditi metu supremi scelerum vindicis principibus obtemperent, et principes eodem motivo impulsis subditos suos benigne, ac suaviter parentis instar gubernent. Sed quid jam iis faciemus, qui cum Epicureis (*De nat. rer. l. 2. c. 45. seqq. Hobbes. Leviath. c. 10. De civ. c. 12. L'esprit des loix p. 94. Rouss. Emil. v. 3. p. 182.*) quorum olim causam Lucretius egit, clamitant religionem humanum genus, societates, reipublicas turbari; prodi patriam, parentes; innumera suscipi bella; magistratum in subditos jura; horum erga ipsos obedientiam minus æternorum præmiorum spe frangi legum civillum robur; referari homines, crudelissimæque in dissidentes sævire? Verum quam longe hæc a vero absint, quis non videt, qui aliquid videt? Pone reipublicam omni religione destitutam, pone civis nulla Dei, immortalitatis, præmiorum, poenarumque æternarum cognitione imbutos; primum nulla erit virtus, ac vitii recta notio, nulla lex, nisi quæ potentior infirmiore opprimit, id erit justum, quod validius, honestum, quod cupiditas, quod vis suaserit; quod ira, sua cuiusvis utilitas, proprium commodum honesti, ac inhonesti, justi, ac injusti mensuram constituet. Deinde qui adversus jactantur, quo confugent? unde solatium petent? plura pate facile erues (*conf. §. 19.*

Et psych. §§. 248. sch. n. 4. §. 263. sch. r. n. 6.). Adeo igitur religione respublica non perturbatur, ut potius sine illa consistere potius nequeat; nec unquam major est singulorum, et omnium felicitas, quam cum religionis studio maxime fuerit. Vid. Calworthum cum notis Mosheimii (*Syst. intell. c. 3. sect. 5. §. 8. seqq.*).

QUID RELIGIO NATURALIS, AC REVELATA?

XCVIII. Religio rursus vel naturalis est, vel revelata: illa eorum solum complectitur, quæ rationis naturalis ope investigare, et cognoscere possumus: hæc, quæ limitatæ nostræ rationi impervia sunt, et singulari quodam modo a Deo nobis revelantur.

Schol. Cum duplicem dixerimus religionis partem esse: alteram theoreticam, alteram practicam (§. 88.); singularem jam ad ipsum applicando facile patebit, ad partem theoreticam religionis naturalis pertinere ea, quæ in psychologia de natura, libertate, ac immortalitate animæ humanæ, tumque de existentia Dei, jusque attributis, et operationibus in theologia demonstrata sunt; ad practicam vero præcepta juris naturalis, quæ a philosophia moralibus explicantur. Religionis autem revelatæ pars theoretica continet subtilissimas veritates de SS. Trinitate, locarum, ac morte Filii Dei; elevatione hominis ad statum supernaturalem, et reliquis, quas Dei ipsius admonitio novimus; practica deinde præceptis morum positivis, consiliisque ab ipso Christo Salvatore promulgatis absolvitur. Atque ex his colliges in religionis naturalis parte theoretica scientiam; in practica præcepta necessaria; in religionis revelatæ parte theoretica fidem; in practica præcepta libera contineri. Sed jam de utraque seorsum agemus, quantum ad philosophiam pertinet.

C A P U T II.

De Religione Naturali.

RELIGIO NATURALIS EXTAT -- QUAE FALSA BENE NEQUIT.

XCV. *Extat religio naturalis.* Extant siquidem veritates de Deo, animæque humanæ naturaliter cognoscendæ; extant quoque præcepta morum inde naturaliter promanantia, quæque Deus infinite sapiens, ac bonus, ut ab hominibus observentur, velle debuit; sed his duobus religio naturalis absolvitur (§. præc.); extat itaque religio naturalis.

Schol. Certe cum religio quædam Deo debeat (§. 90.) (*L'esprit.*), eam primo loco naturalem esse perspicuum est, ac proinde in eadem rationibus, quibus hæc obligatio ostenditur, existentia simul religionis naturalis demonstratur. Fuerunt tamen, quod mireris, et sunt, qui eandem funditus eversam vellent; illi primum, qui cum Epicuro Deum otio torpescere, nec ullam rerum humanarum curam gerere censuerunt; aut illi, qui cum Hobbesio, ac supra pestilentissimi illi Briti auctore æternum justum, in justis que discrimen sustu-

lerunt, nihilque, nisi positiva hominum voluntate, honestum, aut inhonestum esse contendunt.

XCV. *Religio naturalis falsa esse nequit.* Nihil aliud religio naturalis complectitur, seu scienda solum, seu agenda quoque species, nisi quae ductu rationis cognosci possunt (§. 93.); sed, quae ratione cognoscuntur, falsa esse nequeunt (psych. §. 72.): igitur religio naturalis falsa esse nequit.

QUID NATURALISMIUS?

Schol. Id jam magna contentione inter philosophos agitur, utrum religio haec naturalis adeo in se perfecta, ac completa sit, ut sola ad verum Dei cultum, veramque hominis beatitudinem comparandam sufficiat; utrum vero aliam praeterea a Deo manifestari necesse fuerit. Et quamquam saniores omnes facile consentiant; il tamen, qui nostra hac aetate philosophi nomine, quo quam indignissimi sunt, potissimum gloriantur, acriter se opponunt; adias ipsos rationem humanam miris laudibus efferre, religionis naturalis praestantiam, ac perfectionem celebrare; quo vero fine? an ut eam sequantur? minime quidem: sed ut revelatam primum, tum et illam funditus evertant. Impietatis hujus duces fere sunt Tindalus (*Christianit. as eid, as the creation.*); Rousseavius (*Calé-chisme de l'honnête homme.*); Voltairius (*Henriade p. 312.*), alique (*L'oraci, des anc. fid. Des moeurs. Le cod. de la nat. L'Esprit.*), quorum abominandi partus rogo, nomina aeterna oblivione digna sunt. Ceterum error hic recte *naturalismus*, ejusque fautores *naturalistae* dicuntur, quantumvis a multis *deistae* vocari soleant; sed hi diversas res in unum confundunt: deistarum quippe nomenclatio illis vero sensu tribuenda est, qui cum Dei, quorum tamen existere statuunt, providentia religionem ipsam naturalem tollent (§. 84. sch.). ut adeo tres sint distincti, ac extremi omnis impietatis gradus, *naturalismus*, *deismus*, *atheismus*. Ridelium est, quod cum comite Schaffsbury auctor impij operis (*Le philos. moral. discours prelim. pag. 22.*) contendit, *Deistam* eum dici oportere, qui ut Deum, et religionem naturalem proficitur, ita revelatam aperte inficitur; *Theistam* vero, qui admissa Dei, et religionis naturalis existentia paratus, promptusque est ad religionem quoque revelatam amplectendam, ubi ea sibi demonstrata fuerit. Sed quidquid de hoc sit; ego jam istud agam, ut solidis rationibus commonstrem religionem naturalem se sola admodum infirmam, ac incompletam esse.

RATIO SOLA ALIQUAS VERITATES DIFFICILISME PERSPICIT — ALIQUAS PLANE NON PERSPICIT.

XCVI. *Ratio naturalis sibi relicta aliquas veritates ad completam religionem pertinentes difficillime perspicit.* Sunt certe inter veritates completam religionem constituentes nonnullae admodum sublimes, ab oculo consuetudine remotissimae; contrariae praejudiciis, quae ab ipsa infania plurimorum mentes occupa-

verunt, oppositae depravatis animi affectionibus, quibus passim homines abripiuntur, pugnantibus cum malis, inveteratisque habitibus: sunt eae praeterea quoad modum potissimum obscurae, ac vel ideo objectionibus fere inenodabilibus expositae: ad harum denique cognitionem opus est indefessa industria, applicatio seria, et avocatione mentis ab illis, quae sensus afficiunt, longissima, et exercitatis quoque persaepe difficili ratioinorum connexione; sed id genus veritates a ratione naturali sibi relicta difficillime perspicere nemo est, qui ignoret: igitur ratio naturalis sibi relicta aliquas veritates ad completam religionem pertinentes difficillime perspicit.

Schol. Ejusmodi veritates sunt de natura, et attributis Dei praesertim aeternitate, immensitate, bonitate, de origine mali, de ortu mundi, de anima hominis, denique ejus fine, libertate, ac beatitate: certe has, et similes alias veritates difficillime ratione sola detegi posse argumenta sunt gravissimi errores, in quos veteres philosophi etiam clarissimi prolapsi sunt; nam ad horum aetatem regredi oportet, cum constituendum est, quid ratio sibi relicta in religionis negotio valeat, Eternitatem mundi, aut saltem materiae propugnatur fere omnes; Deum alii corporeum, alii spirituales, sed fato subjectum, alii velut animam per totum mundum diffusam constituerunt. Quid deinde in moralibus? nonne in voluptate alii, alii, in sola virtute, alii in aliis rebus absurdissimis veram hominis beatitudinem quaesiverunt? quam diversas, et absonas de eo, quod justum, injustum, honestum, aut turpe sit, opinioniones foverunt? Lycurgus per suas leges uxores communes esse voluit; Plato ebrietatem in Bacchi feriis licitam contendit; lascivas imagines cum deos, deasve referrent, probavit Aristoteles; ipse Solon Athenis templum impudico amori consecravit. Videatur Genueus (*Elem. met. p. 3. prop. 30. sch. §. 8. seqq.*), qui similes errores complures antiquorum sapientium operose collegit. Sed necesse non est, ut vetustissimorum temporum memoriam studiosius recolamus; minuti nostrae aetatis philosophi suo nos exemplo satis docent, quam prorsus sit in gravissimos errores lapsus, cum quis contempta Revelatione, sola ratione nititur, non quod ipsa per se quempiam in errorem inducat; sed quod unus illius in quibusdam veritatibus investigandis sit difficillimus.

XCVII. *Ratio naturalis sibi relicta aliquas veritates ad completam religionem pertinentes perspicere plane non potest.* Imprimis enim, cum Deus cultu quoque externo coli debeat (§. 91.), pertinet ad religionem completam determinatum rituum externorum, quibus Deus ea, quae ipsi placet, ratione colatur. Deinde necesse quoque est, ut modus, quo scelera commissa expiuntur, divinae justitiae placetur, liquido constet, si quidem crimina condonare velit: atqui neutrum a ratione naturali sibi relicta perspicere posse in confesso est: ergo ratio naturalis sibi relicta aliquas veritates ad completam religionem pertinentes perspicere plane non potest.

Schol. Cognitionem mediij, quod delictorum venia obtineatur, ad com-

pletam religionem pertinere dubitari nequit; hoc enim ignorato vera in Deo infinite bono spes collocari non potest, sed omnino de salute sua desperandum foret illi, qui vel unum jris naturae praecipuum transgressus fuisset. Jam vero istud esse, in quo ratio sibi relicta prorsus caligat. Veteres philosophi considerata summa Dei bonitate, ac misericordia ad magnam quidem fiduciam excitabantur, firmiterque sibi persuadebant extare quoddam reconciliacionis medium; verum quod, qualeque illud sit, penitus ignorabant. Et sane, quomodo certo sciri possit paratum esse Deum ad ignoscendum, cum peccator delictum retractando ad ipsum revertitur, nisi illa istud revelet? quavis enim fortasse congruentia quaequam haec in re eluceat, certitudo tamen non elucet. Eadem ratio, quae una ex parte Dei bonitatem, clementiam, longanimitatem in tolerandis delictis exhibet; exhibet ex altera parte summam aequae justitiam, quae aliquid praeter meram retractacionem quantumtae cumque satisfactionis loco postulare videtur. Hinc itum olim ad omnia sacrificia generis expiatoria; hinc humano saepe sanguine Deo litatum: verum sapientiores haec adeo non probarunt, ut etiam palam prostererentur, optare se, ut quis veniat, a quo de ratione placandi divinae justitiam erudirentur, quod infra elatius ostendam; legatur Clarkius (*Traité de l'exist. etc. t. 2. ch. 10.*). Similiter, quod ad ritus, ac caeremonias, sine quibus cultus externus non consistit, atinet, ratione sola nunquam certo sciri potest, quorum Deo sint acceptissimi. Inde vero prohi, bonique perpetua cura argentur, num ritus a se electus Deo placeat; et prout diversae sunt de natura Dei opiniones, ita diversi inter homines ritus obtinentur, quae causa foret gravissimorum odiorum, discordiarum, bellorum; nam hic quoque locum habet quod Juvenalis ait (*Saty. 15.*): numina vicinorum odisturque locus, cum solos credat habendos esse Deos, quos ipse colit.

RATIO NON SATIS IMPULSIT VOLUNTATEM.

XCVIII. *Ratio naturalis sibi relicta non satis efficaciter voluntatem ad actiones veritatis cognitis consentaneas impellit. Voluntas nostra in vita varii generis prouissima est, virtutis vero exercitium perquam arduum, praesertim cum eam egestas, contemptus, persecutio comitatur; bona sensibus proposita longe vehementius nos alliciunt, quam quae solo intellectu attingimus, praesentiaque magis absentibus timeamus, aut amamus, scelera fellissimos saepe progressus habere cernimus; cupiditatibus, pravisque animi motibus incitati fere agimus, quidquid agimus; perraro rectae opinionis actiones nostras moderantur, et cum meliora videmus, deteriora sequimur; atqui ratio naturalis sibi relicta his malis oppositam medicinam minime adfert: igitur ratio naturalis sibi relicta non satis efficaciter voluntatem ad actiones veritatis cognitis consentaneas impellit.*

Schol. Sed nihil magis, quam constans omnium temporum experientia hanc veritatem confirmat. Clarissimi philosophi, qui saniores

praeter caeteris de Deo, anima, moribus opiniones fovere videbantur, vitii tamen doctrinae suae quam maxime oppositis adeo inveniuntur, ut cum disserentes audires; deos: cum agentes videres, helloas putares (*Essai sur les philosophes De leg. 4. 2.*). Socrates moeriturus jubet gallum Aesculapii immolari; Plato, cum copiose de supremo Deo, ejusque cultu disserisset, paullo post daemones, et genios adorari jubet; Cicero, etsi Deorum, et auguriorum vanitatem, haruspicumque fraudes optime intelligeret, ut miraretur etiam, quod haruspex haruspiciem videns non rideret (*De div. l. 2. c. 24.*); acceptos tamen a patribus Deos coli voluit, nec illud ex institutis pontificum, et haruspicum mutandum esse, quibus hostiis immolandum cuique Deo; jure (*De leg. l. 1. c. 10. l. 6. c. 12. Div. Inst. l. 1.*) propterea a Lactantio reprehensus; vide te, Cicero, terrena, et manufacta venerari, vana esse intelligis, et tamen eadem facis, quae faciunt ipsi, quos ipse stultissimos confiteris.

Nolo commemorare alia, ac praesertim carnis turpissima vita, a quibus illorum temporum sapientium nemo unquam Trajanus quidem, Hadrianus, M. Aurelius, quorum probitatem Marimontelius (*Belisaire c. 15.*) cum Voltario (*Poem. sur la religion.*) et Christianis virtutibus anteposuit, et coelo dignam pronuncia vit, immunes fuerunt. Certo adeo parum sola ratio in actiones valuit, ut Juvenalis (*Sat. 13.*) sua aetate virum probum, et bonum innaturae portentis numeraverit: *Egregium, ait, sanctumque vitum si cerno, hincembris hoc monstrum pter, vel miranti sub aratro piscibus inventis, aut fetae comparo mulae. Ut adeo verissime Tullius scripserit (Q. tusc. l. 2. c. 4.): Sed haec eadem nun censeres apud eos ipsos valere, nisi admodum paucos, a quibus inventa, disputata, conscripta sunt? quos enim quisque philosophorum invenitur, qui sit ita moratus, ita animo, ac vita constitutus, ut ratio postulat? qui disciplina suam non ostentationem scientiae, sed legem vitae putet? qui obtemperet ipse sibi, et decretis suis pareat? vididisse melius; alios pecuniae cupidos, gloriae nonnullos, multos libidinum aereos, et cum eorum vita mirabiliter pugnet ratio. Quod quidem mihi videtur turpissimum — sic philosophus in ratione vitae peccans, hoc turpior est: quod in officio, cuius magister esse vult, labitur, artemque vitae professus delinquit in vita. Argumenti hujus vis ipsum Rousseauium velut sui oblitum, cum vel maxime religionis naturalis praestantiam extolleret, exclamare coegit (*Emil. l. 3. p. 1. 7.*): *on a beau vouloir établir la vertu par la raison seule; quelle solide base peut-on lui donner? Philosophie, tes loix morales sont fort belles, mais montre-m'en; de grace, la sanction. Quod quidem in auctore hoc non magnopere mirandum; nulla quippe fere est pagina, in qua secum ipso non pugnet; ita falsitas, ac impietas nunquam sibi constant.**

Sed particularium haec fuisse hominum quorundam vitia contendit fortasse quispiam; ita sane: verum ut ducis ad exemplum subditi suos mores conformare solent; ita quoque haec sapientiorum vitia in integras nationes diffusa, ac plurimum acta fuerunt. Certe si populorum, quibus nullum revelationis lumen effulsit, mores examinemus, facile reprehendimus, eos quoque, quorum civilis status sapientissimis ceteroquin legibus regebatur, in scelera adeo infanda, in superstitionem adeo ridiculam proruisse, ut nisi res ea tanta testium nube confirmaretur, credi nequaquam posset (*Discours sur l'histoir. univers. p. 10. c. 16.*). Neque belluinis his gentium moribus diuturnitas temporis medicinam attulit, nam omnia haec crudelitatis, obscenitatis, superstitionisque vitia hodie adhuc in nationibus revelatione destitutis vigere norimus (*El. met. p. 3. prop. 29. sch. §. 12. seqq.*). Patet itaque quam parum praesidi germana virtus in ratione naturali sibi reliqua inveniat.

RELIGIO NATURALIS VULGO ACCOMMODATA NON EST — NISI ALIA INSTITUTIO ACCEDAT — QUAE A PHILOSOPHIA EXPECTARI NON POTEST.

XCIX. *Religio naturalis in se spectata vulgo, id est maximae hominum parti, accommodata non est.* Cum enim religio naturalis sola ratione nitatur (§. 93.), haecque complures veritates difficilime perspicat (§. 96.), consequens est, ut religio istaec magnam intelligentiae vim, sublime ratiocinium, attentionemque insignem postulet; sed haec frustra in multitudine quaeruntur; in plebe enim pauci sunt, qui acri, pauciores, qui excitato ingenio polleant; plurimi laboribus domesticis, et privati familiae curis ita obruantur, ut veritates paulo abstrusiores investigandi nec otium, nec animus suppetat; omnes fere anticipatis opinionibus, ac distortis affectionibus ad iudicia ferenda abripiuntur; itaque praeterea ab ipsis incunabulis is solum, quae in sensus incurunt, contemplantis assuescunt, ut animum alius elevare, ab oculorum consuetudine abducere, atque ad abstractas veritates applicare minime valeant: igitur religio naturalis in se spectata vulgo, id est, maximae hominum parti accommodata non est.

Coroll. Ut itaque religio naturalis in genere humano rite excolatur, singulique homines singula tum divini cultus, tum vitae et privatae, et publicae officia norint, ac exsequantur, praeter rationem naturalem generalem quaedam institutio, legisque naturalis promulgatio necessaria est.

C. Haec universalis humani generis institutio a sola philosophia proficisci non potuit. Duplicem ex Clarkio Hookius rationem adfert. Prior haec est; philosophia duce numquam potuit completa praeceptorum moralium collectio confici (*Rel. nat. et revel. princ. c. 2. s. 4. de imp. et obs. leg. nat. art. 1. prop. 2.*); nulla enim selecta omnia doctrinae moralis capita tenuit: ipsae etiam illae, quae ceteris sapientia antecellere videbantur, complura ignorarunt, saepe veris falsa admiscuerunt, ac de ipsis etiam veritatibus, quas alias ut

certissimas defenderunt, alias rursus dubitarunt. Altera ratio in eo sita est, quod qualescumque illa praeceptorum summa, quam ex philosophorum scriptis conficere liceisset, nequaquam vulgo per disputationes philosophicas promulgari poterit; nam neque erudiendi, utpote ingenio potissimum obtuso instructi, alisque negotiis occupati, philosophicis rationibus perspicendiis satis idonei erant: nec philosophi generis humani adeo amantes, ut arduum hunc in se laborem susciperent; quin potius aliter publice docebant, aliter privatim, et coram paucis disseriebant; nec denique etiam ea pollebant auctoritate, ut veri religionis, vitaeque doctores a majori multitudinis parte agnoscerentur.

Schol. De veritatibus etiam agnitis philosophos nonnumquam rursus dubitasse luculentum Tullius testimonium praebet, cum de animorum immortalitate, quam alias acerrime defendit (*phys. §. 248. schol. n. 1.*) disserens ait (*Qg. tusc. l. 1. c. 9.*): *Ea, quae vis, ut potero explicabo: nec tamen quasi Pythius Apollo certa ut sint, et fixa, quae dixero; sed ut hominuculis unus et multis, probabilia conjectura sequens.* Et paulo post (*ib. c. 17.*): *Sed nescio; quomodo dum lego, assentior; cum posui librum, et necum ipse de immortalitate animorum coepi cogitare, assensio omnis illa elabitur.* Auctoritatem docendi populos ipsis defuisse agnovit Lactantius (*Div. instit. l. 3. c. 27.*): *Nihil ne illi verisimile praecipit? immo per multa, et ad verum frequentur accedunt. Sed nihil ponderis habent illa praecipita, quia sunt humana, et auctoritati majori, id est divina illa carent.* *Nemo igitur credit, quia tam se hominem putat esse qui audit, quam est ille qui praecipit.*

RELIGIO NATURALIS INFIRMA, ET INCOMPLETA EST.

CI. *Religio naturalis in se spectata infirma est, et incompleta.* Ratio naturalis sibi relicta, quae religio naturalis unice nititur (§. 93.), nonnullas veritates ad completam religionem pertinentes difficilime (§. 96.), aliquas plane non perspicere potest (§. 97.); nec praeterea satis est efficax, ut depravatam hominum voluntatem ad actiones cognitit veritatibus consentaneas inlectat (§. 98.); unde fit, ut religio haec vulgo, id est, maximae hominum parti, accommodata non sit (§. 99.), nisi alia insuper universalis institutio accedat, quae tamen a sola philosophia obtineri nequit (§. praec.), atqui haec omnia religionis infirmitatem, ac imperfectionem manifeste loquuntur; ergo religio naturalis in se spectata infirma est, ac incompleta.

Schol. At vero opponuntur se naturalistae cum Tindalo, et auctore libri *les moeurs*; rationem, ajunt, donum esse Dei, imperfectam proinde eam esse non posse: datam esse hominibus ad vitam recte instituendam, atque ad investiganda religionis officia. Verum contra manifestam experientiam nulla valet argutio: certum est in hoc, quo versamur, statu, rationem solam non esse nobis sufficientem.

tem vitæ ducem; quidquid sit de illo integritatis statu, in quo ab Aetere optimo conditi sumus, et ex quo ob primi parentis peccatum excidimus, quod nos quidem ex fide certo novimus; non tamen ita veteres philosophos latuit, ut humani generis miseriam considerantes non suspicerentur in commissarum delictorum poenam homines in hunc miseriarum statum detrusos esse. Neque tamen propterea ratio nostra aut imperfecta, aut inutilis dici potest: non illud; quia, quoad ipsa bene adhibita ostendit, semper verum est, quomvis ea semper, et diu recte uti ostendit, semper verum est, moraliter impossibile sit; est igitur Dei donum suo in genere perfectum. Non alterum; non enim in negotio religionis etiam: revelatae nihil agit: ratione siquidem opus est ad inquirenda, et discernenda credibilitatis motiva, nec videtur fieri potuisse, ut nobis ratione destituta revelatio applicaretur. Denique rationem solam ad omnia religionis, ac vitæ officia investiganda haud sufficere ipsi gentiles philosophi, quantumvis scientia sua inflati, optime perspexerunt; inde anxie desiderarunt, ut sibi a Deo, qui haec omnia dilucide exponat, quispiam submitteretur. Ita Plato de pietate disserens, qua majus inter homines nihil esset doceret, ait (*In Epinomide*): *Docere eam neminem posse, nisi Deus quasi dux, et magister praeiverit.* Alias Socrates, perspecta rerum harum cognoscendarum summa difficultate, aut etiam impossibilitate, hortantem inducit, ut sapiens nihilominus pro viribus suis ad eam cognitionem contendat, ut si non ad certitudinem, ad summam saltem verisimilitudinem perveniat (*In Phaedone*): *Danece lumine aliquo clariore, aut ipsa Dei voce, quasi dux ad vitam recte, probeque ducendam instituitur.* Sed multo elegantissimus est locus, ubi Socrates cum discipulo hunc in modum disserit (*In Alcibiad. Dial. 2.*): ait Socrates: *Consultissimum, quod praestare possumus, est, ut patienter expectemus omnino expectare oportet, dum quis veniat, qui nos officia erga Deum, et homines doceat.* Respondit Discipulus: *Quando aderit hora illa, et quis est, qui nos his in rebus instruat? vehementer hunc magistrum videndi desiderio tenor.* Socrat. *Ille, de quo agimus, eorum, quae ad te pertinent, curam habet; verum istud, mea quidem opinione, ea perficit ratione, qua Minervam cum Diomede egisse Homerus refert. Minerva nebula Diomedis oculis offusas dispulit, quo factum est, ut ille res coram se positas discernere poterit. Ita necesse est, ut caligo illi densa intelligentiae tuae oculis offusa dispellatur, ut posthac acutius bonum a malo discernas, cui praestandum par nondum es. Disce. O utinam veniat, o utinam hasce tenebras dispulit! Ego quantum in me est, id omnia, quae jussisset, praestanda animo sum paratissimo, si modo melior, atque nunc sum, evadere possim.* Socrat. *Istud sane consilium ante arripere oportet, quam nos periculo obiectamus ignorantes, utrum nostra sacrificia Deo placeant, an displiceant. Disce. Bonis igitur artibus, cum dies*

ille advenit, Deo litabimus: in ejus bonitate confido fore, ut dies hic non procul absit.

C A P U T III.

De Religione Revelata.

QUID REVELATIO?

CII. *Revelatio, seu locutio Dei* est actus, quo Deus immediate, ac per se sua cogitata hominibus manifestat.

REVELATIO EST POSSIBILIS.

CIII. *Revelatio est possibilis.* Si revelatio non esset possibilis, id ideo foret, quod modus sua cogitata hominibus manifestandi Deo desit; sed id absque insigni temeritate asseri omnino non potest: quando enim Deus spiritibus puris suam mentem manifestare potest, quomodo efficere potest, ut spiritus purus cum altero, homoque cum homine sensa interna communicare queat, cur ipsi desit modus hominibus immediate sua cogitata communicandi? Revelatio igitur possibilis est.

Schol. Namquam profecto vel verisimilibus argumentis revelationis possibilitatem naturalitè impugnare voluerunt; quidquid adferunt, id ejusmodi est, ut eodem jure, quo ab ipsis asseritur, a nobis negetur; et tamen argumentis evidentibus, et invictis hic opus est; agitur enim de eo, quid Deus possit, aut non possit praestare, potest autem omnia, quae repugnantiam non involvunt, quae dum demonstrantur, pro omnipotentia standum est. Vid. Buffierus (*Expos. des preuves de la relig. p. 1. ch. 2. art. 2.*). Sed modum hunc ut distincte explicemus, a nobis postulatur: quasi vero vel eo ipso, quod modum, quo Deus hominibus quidpiam revelare possit, ignorem, jam nullum esse colligere liceat, Anne Deum existere, mundum ab ipso ex nihilo creatum esse, et infinita id genus alia naturalitè inficiatur, propterea quod modum, quo ens ab omni aeternitate existit, aut quo aliquid ex nihilo educitur, distincte non perspicit? At ne nihil dicamus: potest utique Deus singulari quadam ratione intellectum nostrum illustrare, ut simul eam illustrationem ab ipso provenire certo cognoscamus, quod antiqui foederis prophetis obtigit; potest Deus clare, et potest Deus doctrinam ab homine propositam editis miraculis, velut sigillo suo, confirmare; potest denique Deus id ipsum innumeris aliiis modis nobis omnino incognitis, praestare; quae enim Deus infinitus possit, singularem enumerare ego finitus non possum: id tamen certissime scio, plurima eum efficere posse, quae ego brevi meae intelligentiae assequi minime possum.

QUID VERITAS NATURALIS ET SUPERNATURALIS.

CIV. *Veritas naturalis* est, quae solius rationis naturalis administratio, licet quandoque difficiliss, cognosci potest, ut Deus existit. *Su-*

pernaturalis autem, sive *mysterium*, quae rationis nostrae captum exsuperat, ac proinde supra rationem (psychol. §. 71.) est, ut *Deus unus est, trinus in personis.*

VERITAS NATURALIS REVELARI POTEST.

CV. Revelatio veritatum naturalium possibilis est. Cum enim revelatio generatim accepta possibilis sit (§. praec.), non videtur ratio, cur nominatim veritatum naturalium revelatio repugnet; nisi forte quod otiosa sit, ac superflua; atqui istud cogitari minime potest; multiplicem certe usum, ac utilitatem praestat; haec enim illa est institutio generalis, qua totum genus humanum egit (§. 99. coroll.), quaeque ingens adjumentum tum rudibus ad ratiocinia paulo sublimiora texenda ineptis, tum sapientibus, ac philosophis ad evitandos in veritatum excelsiorum investigatione paralogismos suppeditat; igitur veritatum quoque naturalium revelatio possibilis est.

Schol. 1. Argumentum istud elegantius Clarkius, et ex illo Hoorcius (*Traité de l'exist. etc. t. 2. ch. 11. Rel. nat. et rev. princ. t. p. 2. s. 3. n. 1. p. 4.*) pertractat. Imprimis revelatio est medium accommodatissimum ad homines in officis religionis instituendos; nam ut nihil dicam de his, qui vel ingenii infirmitate, vel negotiorum, familiaeque nutriendae curis a difficili veritatis inquisitione prohibentur, quales tamen plurimi omnino ex genere humano sunt; reliqui etiam ita fere comparati sunt, ut in vitae suae rationibus plus testimonio viri auctoritate praediti, quam suo ratiocinio tribuant, ac credere malint, quam ratiocinando anxie in veritatem inquirere. Quid non igitur divinum efficiet testimonium? nonne clarior, brevior, perfectior ea docebit, quae ad religionem pertinent, quam ratio naturalis omni alio praesidio orbata? Certe plus illud valere, ac sublimissima philosophorum ratiocinia, facile intelligimus, si populus revelationis luce illustratus eum illis confersimus, qui vel hodie sunt, vel olim eadem destituti fuerunt: nonne rudissimi etiam de vulgo multo saniores de Deo, ejusque attributis, de futuris praemiis, ac poenis ideas nunc habent, quam sapientissimi ex veteribus philosophi? Et his deinde magnum adferri adjumentum per veritatum naturalium revelationem dixi, et vere dixi; nam quantumcumque quis perspicax sit, facile tamen, et saepe in ratiocinando aberrat, nec etiam metaphysica demonstratio omnem semper anxietatem ex animo tollit, quod allatis exemplis supra monstravi: his vero malis revelatio medetur. Unde quaeso est, quod promulgata jam revelatione philosophi etiam gentiles Maximus, Jamblychus, Porphyrius doctrinam morum magis purgatam tradiderint, quod in affirmanda Dei unitate, animorumque immortalitate minus titubaverint? quod hodierni etiam naturalistae in turpes adeo errores ratiocinando non prolabantur? certe non sola litterarum cultura, non major industria, aut intelligentiae perspicacitas istud efficit, ut ipsi quidem volent; neque enim Socratem, Platonem, Aristotelem aut ingenio, aut industria superant:

revelationi, quam ingenti respiciunt, meliorem hunc rationis sdae usum debent. Nemp non adeo arduum est veritatis per revelationem jam notae cum ratione naturali cognitionem demonstrare; at eandem primo invenire id persaepe difficilimum, saepe etiam moraliter impossibile. Denique revelatio veritatum naturalium eam habet auctoritatem adjunctam, quae philosophiae semper defuit, quaeque ad instaurandos hominum mores necessaria est; cum enim Deum locutum fuisse, suamque voluntatem manifestasse constat, multo efficacius animi ad difficilem virtutis, exercitationem inflammantur.

OCURRITUR DUBIIS.

Schol. 2. Dubitant tamen de horum veritate naturalistae; tres potissimum rationes adferunt. 1.) Ajunt, certius per rationem, quam per auctoritatem veritates cognosci; cum illa certitudinem metaphysicam, haec duntaxat moralem pariat. 2.) Facilius veritatem ratione inveniri, quam auctoritatem adjudicari, cum praesertim tam multas, ac diversae revelationes jactentur. 3.) Extitisse omni aetate circumscriptores, a quibus plebs nimis credula in errores inducta fuerit.

R. Ad 1. nam. Auctoritas divina aequae certitudinem metaphysicam parit (§. 181. log.), estque praeterea multo accommodatior ad movendos animos, non rudium tantum, sed etiam sapientiorum, quibus omnem dubitationem, quam metaphysicae demonstrationes saepe relinquunt, admittit.

Ad 2. nam. Ratiociniis pauci, institutioni omnes apti sunt; omnes philosophiae operam dare nequeunt; omnes tamen officis religionis adstringuntur. Nonne consuetudo totius humani generis obtinet, ut pueri instituantur, veritatesque naturales ad religionem pertinentes doceantur? Quod si relinquendi sibi forent, dum adolescant, et ratiocinari condiscant, melior aetatis pars absque Dei, religionisque notitia transiret, quod quidem impium educationis systema Rousseavii proposuit; sed fore, ut non tam homines, quam humana monstra hac ratione entriantur, demonstravit Formeyus. Vide quoque *la religion vengée*. Ad adjudicanda est auctoritas, examinae diversae revelationes? esto: examen istud difficilissimum est? minime: quibus enim? an rudibus? verum hi aequae ad ratiocinandum, quam ad discernendam auctoritatem inepti sunt, illorum sors praecipue pendet ab institutorum, quos naeti fuerint, sapientia, et probitate. An iis, qui medium sapientes inter, ac rudes locum tenent? hujus qui sunt generis, fere semper magis apti, et assueti sunt ad sanae factis, et narrationibus judicanda ferenda, quam ad philosophicas ratiocinationes instituendas, qua in re ad quotidianam experientiam provoco. An sapientibus denique? istis virisque aequae facile esse deberet; ut tamen ex revelatione commodi nanciscantur, abunde ostendi.

Ad 3. nam. Ex eo, quod multi circumscriptores extiterint, sequitur

Solum, in alhibenda fide oportere esse cautum. Periculum istud non minus est in sola religione naturali; cum enim raris plebecula neque praecipua religionis naturalis capita detegere possit, etiam hac in re institutoribus eget; ac proinde eodem modo decipi aliquando poterit. Deinde unde illa proptensio omnium hominum ad revelationem credendam? unde omnes legislatores religionem a Diis revelatam confixerunt? Nonne ex eodem fonte, ex quo illud sapientium desiderium profuit? Agnovērunt nempe infirmitatem religionis naturalis, siveque indigentiam; utilitatem quoque, ac praestantiam revelationis.

DANTUR MYSTERIA.

CVI. Dari possunt, et reapse dantur veritates, quae omnem humanae rationis vim exsuperant. Veritates, quarum neque nexum cum aliis a nobis cognitis, neque convenientiam praedicati cum subjecto clare perscipimus, omnem humanae rationis vim exsuperant (psych. §. 71.); sed dari posse, quin reipsa dari id genus veritates certum est; nam de ente infinito, quod Deus est, infinitae propositiones cum veritate enunciantur, quas tamen ratio nostra angustis restricta limitibus nequaquam comprehendit; igitur dari possunt, et reapse dantur veritates, quae omnem humanae rationis vim exsuperant.

Coroll. 1. Quae rationi opponuntur, falsa sunt (psych. §. 72.); igitur veritates, quae omnem humanae rationis vim exsuperant, id est, mysteria (§. 104.) contra rationem non sunt; sed omnino secundum, quamvis supra rationem (conf. psych. §. 71.).

Coroll. 2. Contra rationem agit, qui quidpiam ut falsum rejicit, eo solum motivo impulsus, quod illud perspicere, ac comprehendere nequeat.

Schol. Nimirum, ut ex rationis praescripto aliquid falsum esse pronunciamus, satis non est, quod illius nexum cum veritatibus cognitis, aut convenientiam praedicati cum subjecto non pervideamus; sed omnino necesse est, ut ipsa praedicati cum subjecto, aut cum veritatibus cognitis pugna menti nostrae clare reluceat. Ad quod ineptiret periculosus ille, qui omnia in falsis haberet, quae ab antiquioribus sibi dicuntur, quod ea non comprehendat? Quantum viri, qui veritates geometricas, quibus condiscendis nullam operam impendit, eadem de causa pertinaciter negare? Quid caeco illi faceremus, qui quae alii de lumine, ac coloribus docent, ut aniles fabulas rident, quod eorum ideam conformare nequeat? Ecce autem infante major est distantia inter rationem finitam, quae nobis, et infinitam, quae Deo competit. Quid, quod similitum veritatum existantiam ipsa experientia testatur? Admitti certe debent etiam ab illis, qui solum religionem naturalem admittunt: quis enim aeternitatem, necessitatem, reliquorumque Dei attributorum concordiam comprehendit? Quis unquam clare perfectissimam ejus libertatem cum immutabilitate, immensitatem cum simplicitate concit-

navit? Et tamen haec naturalis ipsis certissima esse debent. Praeclarum contra se ipsum Baylius testimonium dicit (*Opus. de Bayle. t. 1. p. 13.*): *cum ipsa ratio non doceat existentiam cujusdam entis aeterni, quod comprehendere nequeat, evidenter colligitur dari res summe veras, et reales, quae tamen a ratione nostra comprehendendi non possunt. dique ideo omnia argumenta Socinianorum ab incomprehensibilitate mysteriorum desumpta nullam plane robur habent.* Sed detestanda haec inconstantiae est; in illustrationibus ad dictionarium, ut saepe alias, perveraciter contendit, omnia fidei mysteria contra rationem esse, eidemque e diametro opponi. Audi sophisma (*Illustr. 3.*): *vel ratio naturalis, ait, dissolvit difficultates, quae ab adversariis contra mysteria obijciuntur, vel non: si solvit, mysteria sibi subiecit, quae proinde non sunt supra rationem; si non solvit, eadem rationi directe opponuntur.* Verum utraque consequentia falsa est; primum ratio eatenus difficultates mysteris oppositas solvit, quatenus ostendit argumentationes adversariorum legitimas non esse; ab humanis ad divina argumentum non valere; contra veritatem testimonio divino confirmatam nihil proferri posse, nisi quod inane, ac futile sit; nullam denique in mysterio ipso contradictionem demonstrari posse; qui responsionum modi perspicue ostendunt rationem versari circa veritates, quae sub ipsius captum non cadunt. Deinde si difficultates eae non solvantur, id inde est, quia ratio nexum praedicati cum subjecto non perscipit; verum quis inde continuo pugnam cum ratione extunde?

QUAE REVELARI POSSUNT.

CVII. Revelatio mysteryorum possibilis est. Cum revelatio generalitatem (§. 103.), et nominatim quoque revelatio veritatum naturalium possibilis sit (§. 105.), profecto fieri quoque poterit, ut veritates humanae rationis vim exsuperantes nobis revelentur, si modo tales veritates reipsa dantur, earumque revelatio inutilis, Deoque indigna non sit; atqui et ejusmodi veritates dantur (§. praec.), et earum revelatio inutilis non est; ea enim incognita adhuc Dei attributa; novasque, quas ad ipsum relationes habemus, manifestat; unde novorum officiorum obligatio exoritur, qualia sunt, quae Filio Redemptori, et Spiritui Sancti fieri debent. Exiit praeterea hominem novis ad pietatem stimulis, eumque, ac praecipue intellectum supernaturalem lumine illustrando perficit; igitur revelatio mysteryorum possibilis est.

Schol. Potest nobis Deus ut naturae auctor per rationem naturalem revelare veritates, quae, cum quoad modum saltem obscurae sint, comprehendere a nobis nequeunt, ut suam simplicitatem cum immensitate: poterit igitur etiam per revelationem nobis manifestare quasdam veritates, quae in se nostrae rationis captum excedunt, ut Unitatem naturae eorum personarum Trinitate. Et quemadmodum in priori casu difficultatem immensitatem cum simplicitate

placitate conciliandi non in ipsam rei naturam, quasi non revera ita esset, sed in infirmitatem nostrae limitatae rationis refundimus: ita et in posteriori opposito, quae inter naturae Unitatem, et personarum Trinitatem adesse videtur, non ipsi naturae rei, sed rationi nostrae, cujus vis, et efficacia eo non porrigitur, tribuenda est. Verum, ajunt, Deus utique hominibus loquitur, ut intelligatur; igitur ea solum loqui potest, quae ipsi intelligunt. Ita sane: sed Deus ita fere hominibus loquitur, cum mysterium revelat, ut nos caeco loquimur, cum ei tabulam planam, quamque ipse planam esse tacto exploratum habet, ostendentes dicimus: *fore ut haec plana tabula ipsi cava, profundaque appareat, si visu polleret, et prata, silvas, rivus, aliaque in illa secundum opticae leges depicta conspiceret*; hujusque rei fidem ab eo petimus. Satis nempe est, ut primum certo cognoscamus Deum loqui, vel locutum fuisse, id quod per examen motorum credibilitatis obtinemus: tum ut qualem nobiscumque contra memos ideam subjecti, ac praedicari, quorum deinde nexum, et convenientiam, etsi minime perpicimus, adesse tamen indubitate divina auctoritate moti colligimus; atque sic huic connexioni, non quidem *immediate*, seu in se, sed *mediate*, in testimonio nempe Dei, perceptae assensum praestamus: qualis assensus ad omnem fidem actum essentialiter requiritur (219. log.). Qui plus postulant, omnem fidem, non divinam modo, sed humanam evertunt.

REVELATA CREDI DEBENT.

CVIII. Mysterium a Deo revelatum firmissimam fidem meretur. Mysterium a Deo revelatum constabitur auctoritate, quae ob infinitam scientiam, ac veracitatem fallere nullo pacto potest; atqui, quod ejusmodi est, firmissimam fidem meretur (§. 181. log.): ergo mysterium a Deo revelatum firmissimam fidem meretur.

Coroll. Ipsa igitur naturalis ratio postulat, ut revelatis a Deo mysteriis fides habeatur; proindeque fides mysteriorum ita cum ratione non pugnat, ut eidem quam maxime consentanea sit.

Schol. 1. Qui credere non vult, nisi quod infirma sua ratione comprehendit, ita secum velat ratiocinatur: credo, quod mihi Deus testatur, non tamen ideo, quia mihi Deus testatur, sed quia rationis ope, et examinis philosophici admittulo illud, quod Deus testatur, verum esse perspicio; non cedo divinae auctoritati, quae mihi istud verum esse testatur, sed cedo evidetiae, qua illud, quod Deus testatur, praeditum est. Potest ne quidpiam magis temerarium, a ratione absontum, et in divinam auctoritatem contumeliosum excogitari? Taceo ipsius fidei naturam hac ratione everti.

RESPONDET CASTIGATIONIBUS.

Schol. 2. At vero credere mysteria, quae comprehendere nequeunt, clamant plebeii philosophi, est destruere, et prope ancipillare rationem; est illi lumen naturale, et quasi congenitum eripere, ejusque loco externum, et alienum substituere, non aliter fere, ac si quis

sibi, quo melius, et clarius videat, oculos effoderet. Inanibus his clamoribus facilis est responsio: rationi lumen, quo pollet, non eripimus, sed illis in rebus, in quibus hoc lumen perse deficit, aliud ab auctoritate divina mutuatum substituiamus, idque cum facimus, ipsius rationis ductum sequimur. Non igitur absque ratione credimus; sed credimus cum ratione illa, quae supra eam sunt. Nec Rousseavius quidquam promovet, cum ait (*Emile t. 3. p. 139.*) *Deus, quem ego adoro, non est Deus tenebrarum; ille me non ita intelligentia instruit, ut ejus tamen usum prohiberet, qui me rationem subjicere jubet, ejus auctori injuriam infert.* Ita me Inference injuriam Deo, qui caeco intellectum, et rationem concessit, cum ab eo postulo, ut huic enunciationi: *haec tabula plana visu pollentibus cava* appareat: assentiatur? numquid Deus, qui non est Deus tenebrarum, prohibet, ne caecus, quando intellectui suo uti nequit, rei cuiusdam auctoritatem fide dignam assensum praestet? Quis caecum reprehenderit, si ita secum ratiocinetur: evidens est omnino homines non simul ad me fallendam conspirare: igitur verum est, quod omnes asserunt; sed omnes asserunt *hanc tabulam planam visu pollentibus cavam* apparere, ergo haec tabula plana visu pollentibus cava appareat? Cur igitur et mihi sic ratiocinari non liceat: evidens est Deum infinite sapientem, et veracem me fallere non posse, ergo quod Deus dicit, verum est; sed Deus dicit hoc mysterium, *e. g. se esse unum in natura, trinum in personis* (*Deisme refut. p. 1. letr. 1. Lettre d'una mere à son fils t. 3. letr. 11. 17.*): igitur hoc mysterium verum est, quamquam ego illud minime comprehendam? En quomodo ratione, qua Deus me instruit, optime utar, eam tamen simul summae Dei auctoritati subjicam. Hoc argumentum egregie pertractarunt, et Rousseavius refutarunt tum Bergierius, tum auctor quidam recentissimus.

DEUS POTEST LEGES POSITIVAS FERRE.

CIX. Deus potest hominibus leges positivas imponere. Ponamus id fieri non posse: erit illud, vel quod Deus sufficiente auctoritate destituitur, vel quod leges positive hominibus utiles esse nequeunt; sed neutrum plane cogitari potest: non illud; Deus enim summus est imperans, summusque in homines, quos ex nihilo efficit, perpetuoque conservat, auctoritatem, et dominium obtinet: non hoc; possunt quippe leges positive praescribendo ritus externos, quibus Deus et decenter, et uniformiter colatur, subtrahendo vitiorum occasiones; clare determinando medium reconciliationis; incitamenta ad actus virtutum etiam heroicis suppeditando; excitando interno pietatis sensus; efficiendo, ut summa ejus in nos auctoritas, et bonitas, ac vicissim nostra ab illo dependentia magis perspicue pateat, homines adjuvare, ut certius, et facilius ad propositam sibi beatitudinem, eamque etiam supernaturalem perveniant: potest itaque Deus hominibus leges positivas imponere.

Schol. Puit certe haec opinio omnium illarum nationum, quae Religione a Dis suis accepta gloriabantur, quales omnes cultiores olim fuerunt; fuit haec opinio eorum quoque, qui Religiones legislatorum fraudibus, ac dolis confictas ultra amplexi sunt; nisi enim communis haec fuisset persuasio, posse Deum hominibus leges positivas imponere, nunquam ea res successum habuisset. Quare communi cultissimarum nationum, et sapientissimorum legislatorum sensui se naturalitae opponunt, cum constitutionem legum positivam a Deo proficisci posse impudenter negant.

RELIGIO REVELATA EST POSSIBILIS -- NOMINIBUS UTILISSIMA -- QUIBUS ET NECESSARIA -- ET A DIVINA DONITATE POSTULATUR -- AC PROINDE EXISTIT.

CX. Religio revelata possibilis est. Religio revelata in parte theoretica mysteria, in practica positivas Dei leges complectitur (§. 93. sch.). sed et revelatio mysteriorum (§. 107.), et positiviarum legum ratio possibilis est (§. praec.); ergo religio revelata possibilis est. Schol. Quod si religio revelata in tota sua amplitudine, quam hodie obinet, consideretur, clarum est, etiam veritatum naturalium revelationem ad eam pertinere; verum et hanc possibilem esse docet (§. 105.).

CXI. Religio revelata ad Deum rite colendum, et ad finem consequendum hominibus utilissima est. Patet istud primum ex §§. 105. 107. 109. Deinde: in religione revelata humanae rationis infirmitas per lumen supernaturale revelationis sublevatur, ac veluti intellectui creato divinis substatitur. Inde certissimi reddimur de attributis Dei, tum his, quae a ratione naturali attingi possunt; tum his, quae illius capium exsuperant, et saepe de obligationibus ex hac cognitione nascentibus. His porro obligationibus supernaturali gratitudine auxilium excitati, et adjuvi facilius satisfaciunt, utentesque manifestato delicta expiandi remedio admissorem veniam obtinemus: religio itaque revelata et ad Deum rite colendum, et ad finem consequendum hominibus utilissima est.

Coroll. Religio itaque revelata simul ea supplet, quae religioni naturali desunt.

CXII. Religio revelata ad Deum rite colendum, et ad finem consequendum hominibus necessaria est. Cum enim religio naturalis de se imperfecta, ac incompleta sit (§. 101.); illud profecto hominibus ad Deum rite colendum, et ad finem consequendum necessarium est, quod eam infirmitate, ac defectum supplet; sed id religio revelata praestat (§. praec. cor.); ergo religio revelata ad Deum rite colendum, et ad finem consequendum hominibus necessaria est. Coroll. Ioanis igitur Rousseauj haec de re dubitatio est (*Emile* t. 3. p. 121.); ait quippe: il est bien étrange, qu'il en faille une autre: par-ou cohnoitrait-je certe neessité?

CXIII. Divina bonitas, ac providentia postulat, ut Deus hominibus Religionem aliquam revelet. Divina bonitas, ac providentia postulat, ut Deus hominibus conditis Religionem naturalem per ra-

tionem promulgandam constituit (§§. 90. 94.); igitur eadem quoque perfectiones postulant, ut Deus eam Religionem perficiat, ad tunc, quae ipsi in se spectatae desunt; atqui istud per Religionem Revelatam obtinetur (§. 111. cor.); ergo divina bonitas, ac providentia postulat, ut Deus hominibus aliquam Religionem revelet.

CXIV. Religio revelata existit. Exi nimirum religio revelata imprimis possibilis (§. 110.), tum hominibus ad Deum rite colendum, et ad consequendum finem non modo utilissima (§. 111.), verum etiam necessaria (§. 112.); demum a divina bonitate, et providentia existit (§. praec.); sed haec omnia argumento efficacissimo sunt extare Religionem revelatam; igitur religio revelata omnino existit. Schol. Ita existentia Religionis revelatae a priori evincitur; idem a posteriori obinetur, cura veritas Religionis Christianae demonstratur, ut deinceps videbimus. Porro ex his, quae adhuc copiose allata sunt, perspicuum fit, quomodo qui infirmitatem Religionis naturalis ex una parte, ex altera vero revelatae utilitatem, ac praesentiam attento, et vacuo a praedijudicii animo expendit, ab ipsa, et sola ratione naturali admoneri, ut sibi firmissime persuadeat aliquam Religionem revelatam extare, vel saltem, si hoc nimium cuiquam videatur, quamquam non est, probabilissimum de eius existentia opinionem concipiat: nullo enim in his demonstrandis principio usus sum, nisi quod vel ratione, vel certissima experientia clare cognoscitur. Atque haec omnino videtur ratio fuisse, cur omnes olim cultiores nationes religionem suam a diis sibi traditam iactaverint; philosophorum autem sapientissimi magistrum et coelo mittendum, a quo homines singula cultus divini officia accuratius edocantur, et optaverint, et speraverint.

QUI SUSPICATUR RELIGIONEM REVELATAM EXTARE, INVESTIGARE TENETUR.

CXV. Quis, cui ratio dubium movet, utrum non extet quaedam Religio revelata, obligatione gravissima in eadem ratione fundata obstringitur maxima cura, ac sollicitudine investigandi, ubi, et quae sit illa Religio revelata. Quibus obligatione gravissima in ratione fundata obstringitur ponendi omnia ea, quae ad obligationem aliam notam perfecte implendam necessaria sunt; sed ad obligationem Deum rite colendi, quae nota est (§. 96.), perfecte implendam necessarium est, ut ille, cui ratio dubium movet, utrum non extet quaedam Religio revelata, maxima cura et sollicitudine investiget, ubi, et quae sit ea Religio revelata; certissimum quippe est in Religione revelata, si qua extet, modum optimum, Deoque maxime placentem, quo ipse rite colatur, contineri: ergo quis, cui ratio dubium movet, utrum non extet quaedam Religio revelata, obligatione gravissima in eadem ratione fundata obstringitur maxima cura, ac sollicitudine investigandi, ubi, et quae sit illa Religio revelata.

Coroll. 1. Contra ipsam itaque rationem, ac in certam juris naturae legem peccat, qui exorto tali dubio hanc inquisitionem negligit;

meritoque deinde haec Religio revelatae ignorantia, utpote mediate libera, gravissimis a Deo poenis plectenda foret.

Coroll. 2. Ex eodem porro fonte, ex quo gravissima obligatio investigandi Religionem revelatam fluit, nascitur par obligatio reperitae quoad omnia capita amplectendi, nisi ipsa contrarium clare doceat.

Schol. Illud olim in Religione a Deo per Moysen tradita locum habuit: ea enim quoad totam legum complexiorem ex Israelis semine oriundos duntaxat obligavit; reliquis libera facta est potestas, ut se populo Dei adungerent, vel non; quo tamen casu ad ea observanda adstringebantur, quae primo jam parenti, tum Noacho a Deo revelata, ac per traditionem in posterum propagata, denique in lege Mosaica instaurata fuerunt. At vero non ita se res habet in Religione Christiana, cujus veritatem mox demonstratum ibi: ipsa perspicue docet unam se esse, quae omnibus ad salutem necessaria sit; ipsa sempiternas minatur poenas iis quoque, qui vel unum fidei, aut morum caput scienter contempserint. Quare quisque in Religione Christianae notitiam venit, continuo ipso naturae jure obstringitur, ut non modo motiva credibilitatis et investiget, et seria mente expendat; verum ut sollerti examine instituto eandem integram amplectatur, cumque negotium istud gravissimum sit, summique momenti, utpote a quo et cultus inficitiae Majestati debitus, et sua cujusvis salus aeterna pendet, diligentia ea maxima sit, quae inter homines esse potest, oportet: nam certe ratio naturalis postulat, ut ea cura, quam prudentia humana in aliis gravioribus negotiis adhiberi jubet, istud Religionis negotium tractetur. Haec porro cum ita sint, jam res ipsa posuit, ut ratione duce demonstretur Religionem revelatam, quam extare certum est (§. 114.), aliam non esse, quam Christianam, verum argumentum istud, cum amplissimum sit, hoc loco pro dignitate sua pertractari nequit: prima solum principia adducam, quae tamen ejusmodi sint, ut his rite perspectis facile quisvis protervis naturalistarum cavillationibus occurrere possit. Qui plura desiderat, adeat excellentissima opera, quae in verae Religionis defensionem concinnantur Clarkius *traité de l'existence, et des attributs de Dieu etc.*, Buffierius *exposition des préives de la Religion*, Fenelonius *Réflexion sur le culte de Dieu, et sur l'immortalité de l'ame*, Tricallatus *morifs de crédibilité etc.*, Hugo Grotius *de veritate Religionis Christianae*, Abbadius *traité de la vérité de la Religion Chrétienne*, Houttevilleus *la Religion Chrétienne prouvée par les faits*, Beausobrius *sermons sur la resurrection de Lazare*, Dittomus *la Religion Chrétienne démontrée par la Resurrection de N. S. J. Chr.*, Huertius *demonstratio evangelica*, Lefevrius *la seule religion véritable etc.*, Bossuetus *discours sur l'histoire universelle p. 2.*, Forsterus *de veritate religionis*, Gilbertus Brunetus *defense de la religion etc.*, Verneus *traité de la vérité de la Religion Chrétienne*, et innumeri alii viri clarissimi.

CAPUT IV.

De Religione Christiana.

QUID RELIGIO CHRISTIANA?

CXVI. Religio Christiana ea dicitur, quae a Jesu Christo promulgata est, cujusque dogmata, ac praeciputiones in libris novi foederis potissimum comprehenduntur.

OMNES RELIGIONES HODIE USITATAE NEQUEUNT ESSE VERAE.

CXVII. Omnes Religiones, quae hodie in orbe vigent, non possunt simul esse verae. Religiones, quae pugnantia inter se docent, non possunt simul esse verae (§. 156. schol. l. 3. log.); sed omnes religiones, quae hodie in orbe vigent, pugnantia inter se docent: ergo omnes religiones, quae hodie in orbe vigent, simul verae esse nequeunt.

Schol. Omnes nimirum religiones hac aetate in orbe usitatae ad has quatuor revocantur, paganismus, mahometanismus, judaismus, Christianismus. Paganismus, cum plures deos constituat, fundamento absurdissimo nititur, et vel ideo ceteris omnibus, quae unitatem Dei defendunt, opponitur. Mahometanismus contra christianos Christi divinitatem negat; magnum tamen fuisse, sanctumque prophetam contra judaeos docet: est praeterea ab homine profligatissimae vitae conditus, et armorum violentia propagatus; scateat ridiculis fabellis, morumque chaos est ex tribus reliquis confectum; probat turpissima contra naturam scelera, ac suis non altum in paradiso praemium promittit, quam quod in corporeis voluptatibus consistat, siquae foedissimae morum licentiae portam latissimam aperit. Judaismus totus adhuc est in expectando Messia, quem tamen pridem advenisse Lex Christiana contendit ex ipsis cum primis judaeorum prophetis, quas, etsi fortasse temporum ratio accurate subdici non posset, nunc saltem elapsis tot saeculis jam impletas fuisse certo constat. Deinde ut hodie constituitur, anilibus fabulis a Talmudistis, aliisque Rabinis assutis ita depravatus est, ut vix umbram sanctissimae Legis a Deo olim per Moysen traditae referat. Patet itaque omnes religiones totius orbis, quae a suis sequacibus revelatae esse dicuntur, in primariis suis dogmatibus inter se pugnant, et christianismum ceteris omnibus contradicere.

UNA TAMEN CERTO VERA EST.

CXVIII. Una tamen ex his, sed una tantum vera, et revelata religio est. Imprimis religio quaeipam revelata extat (§. 114.); ergo necesse est, ut una ex his quatuor in orbe usitatis, quae revelatae putantur, vera sit, et revelata. Deinde quaevis harum religionum omnes reliquas condemnat: igitur solum una ex illis vera, et revelata esse potest; quemadmodum enim pugnantia simul vera esse nequeunt: ita